ВІСНИК науки та освіти
ISSN 2786-6165 (ONLINE) № 6(48) 2026
Bulletin of Science and Education

УДК 821.161.2-31.09 Нечуй-Левицький

https://doi.org/10.52058/2786-6165-2026-6(48)-572-586

Мялковська Людмила Миколаївна доктор філологічних наук, професор, в.о. завідувачки кафедри медіа, іміджу та комунікацій Луцького національного технічного університету, м. Луцьк, https://orcid.org/0000-0002-9044-1496

РУЙНУВАННЯ РОДИННИХ МОРАЛЬНИХ ЗАСАД ТА ЗВИЧАЇВ У ПОВІСТІ ІВАНА НЕЧУЯ-ЛЕВИЦЬКОГО «ПРИЧЕПА»

Анотація. У статті досліджено проблему руйнування родинних моральних засад і традиційних звичаїв у повісті Івана Нечуя-Левицького «Причепа». Актуальність теми зумовлена необхідністю осмислення художнього відображення кризових явищ у сімейному та суспільному житті українців другої половини XIX століття, а також ролі літератури у збереженні національних морально-етичних цінностей. Творчість Івана Нечуя-Левицького є важливим джерелом для вивчення трансформації українського суспільства в умовах соціальних і культурних змін, які впливали на традиційний устрій життя, сімейні взаємини та систему духовних орієнтирів.

У роботі проаналізовано особливості зображення сімейних конфліктів, морального занепаду окремих персонажів та поступового руйнування усталених норм поведінки. Особливу увагу приділено дослідженню ролі народних звичаїв та традицій як важливих регуляторів суспільного життя. Встановлено, що письменник відображає процес послаблення родинних зв'язків, втрату взаємоповаги між поколіннями та відхід від традиційних моральних принципів, які протягом століть забезпечували стабільність української родини.

Проаналізовано художні засоби, за допомогою яких автор розкриває внутрішні суперечності персонажів, їхні моральні якості та причини конфліктів. Доведено, що руйнування родинних цінностей у творі пов'язане не лише з особистими рисами героїв, а й із суспільними процесами, які сприяють переоцінці традиційних норм і звичаїв. З'ясовано, що народні традиції у повісті виконують не лише етнографічну функцію, а й виступають важливим засобом характеристики персонажів та вираження авторської позиції. Повість «Причепа» розглядається як художнє свідчення моральної кризи суспільства та разом із тим утвердження цінності родини, духовності та національної культурної і матеріальної спадщини.

Ключові слова: Іван Нечуй-Левицький, родина, моральні цінності, народні звичаї, сімейні конфлікти, традиції, українська література XIX століття, етнокультура, національна ідентичність, морально-етичний конфлікт, реалізм.

Mialkovska Liudmyla Doctor of Philological Sciences, Professor, Acting Head of the Department of Media, Image and Communications at Lutsk National Technical University., https://orcid.org/0000-0002-9044-1496

THE DESTRUCTION OF FAMILY MORAL FOUNDATIONS AND CUSTOMS IN IVAN NECHUI-LEVYTSKYI'S NOVELLA "PRYCHEPA"

Abstract. The article examines the problem of the destruction of family moral foundations and traditional customs in Ivan Nechuy-Levytskyi's novella *Prychepa*. The relevance of the study is determined by the need to understand the literary representation of crisis phenomena in the family and social life of Ukrainians in the second half of the nineteenth century, as well as the role of literature in preserving national moral and ethical values. Ivan Nechuy-Levytskyi's works constitute an important source for studying the transformation of Ukrainian society under conditions of social and cultural change that influenced the traditional way of life, family relationships, and spiritual orientations.

The paper analyzes the depiction of family conflicts, the moral decline of certain characters, and the gradual destruction of established behavioral norms. Particular attention is paid to the role of folk customs and traditions as important regulators of social life. It is established that the writer portrays the weakening of family ties, the loss of mutual respect between generations, and the abandonment of traditional moral principles that had ensured the stability of the Ukrainian family for centuries.

The study investigates the artistic means used by the author to reveal the internal contradictions of the characters, their moral qualities, and the causes of conflicts. It is proved that the destruction of family values in the novella is connected not only with the personal characteristics of the characters but also with broader social processes that contribute to the reconsideration of traditional norms and customs. It is found that folk traditions in the work perform not only an ethnographic function but also serve as an important means of characterization and expression of the author's worldview. The novella *Prychepa* is interpreted as an artistic testimony to the moral crisis of society and, at the same time, as an affirmation of the value of family, spirituality, and national cultural and material heritage.

Keywords: Ivan Nechuy-Levytskyi, family, moral values, folk customs, family conflicts, traditions, Ukrainian literature of the 19th century, ethnoculture, national identity, moral and ethical conflict, realism.

Постановка проблеми

Родина здавна посідала центральне місце у системі суспільних і духовних цінностей українського народу. Саме сім'я була основним осередком виховання особистості, збереження моральних норм, національних традицій, матеріальної, духовної та культурної спадщини. У межах сімейного середовища формувалися уявлення про добро, зло, честь, гідність, взаємоповагу, відповідальність перед громадою. Українська народна культура виробила власну систему звичаїв, морально-етичних принципів, що регулювали поведінку людей та забезпечували стабільність суспільних відносин. Тому питання збереження родинних цінностей завжди було одним із найважливіших в українському суспільстві.

Моральні засади та народні звичаї відігравали визначальну роль у формуванні національної культури, забезпечуючи спадкоємність поколінь, сприяючи збереженню духовної українського єдності народу, вони були важливим чинником національної самоідентифікації. Традиційна українська родина ґрунтувалася на принципах поваги до старших, взаємодопомоги, працьовитості, вірності родинному обов'язку та дотримання звичаєвих норм. Водночас суспільні зміни другої половини XIX століття, пов'язані з модернізаційними процесами, урбанізацією та трансформацією соціальних відносин, поступово впливали на усталені моральні орієнтири, породжуючи конфлікти між традиційними та новими цінностями.

Проблема руйнування сімейних відносин і моральних засад знайшла широке відображення в українській літературі XIX століття. Письменники-реалісти прагнули не лише відтворити побут і звичаї народу, а перш за все осмислити складні суспільні процеси, які впливали на духовний світ людини. У художніх творах цього періоду сім'я постає мікрокосмом суспільства, де відображені суперечності часу, боротьба між традицією та новими суспільними тенденціями. Через зображення сімейних конфліктів, моральних випробувань і кризових явищ письменники порушували питання відповідальності особистості перед родиною та суспільством.

Особливе місце серед українських письменників-реалістів займає Іван Нечуй-Левицький, творчість якого вирізняється глибоким знанням народного життя, увагою до морально-етичних проблем, майстерним показом українського національного характеру. У своїх творах класик не лише фіксував побутові реалії, а досліджував причини суспільних конфліктів, морального занепаду особистості героїв у творі та

трансформацію традиційних цінностей. Повість «Причепа» є одним із творів, де порушено проблему руйнування родинних моральних засад, послаблення впливу народних звичаїв, виникнення конфліктів між особистими прагненнями та суспільними нормами.

Актуальність дослідження зумовлена необхідністю комплексного осмислення художнього відображення моральної кризи родини в повісті «Причепа», виявлення причин руйнування традиційних сімейних цінностей та визначення ролі українських народних звичаїв і норм у формуванні поведінки персонажів. Аналіз зазначеної проблематики дає змогу глибше зрозуміти не лише особливості творчого методу Івана Нечуя-Левицького, а й соціокультурні процеси, які відбувалися в українському суспільстві другої половини XIX століття.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Творчість Іван Нечуя-Левицького посідає важливе місце в українському літературознавстві та неодноразово ставала об'єктом наукових досліджень. У працях учених розглядаються питання реалізму письменника, особливості його художнього методу, роль фольклору та етнографічних елементів у структурі творів, мовностилістична майстерність і внесок у формування української національної літератури.

Вагоме значення для осмислення творчої спадщини письменника має дослідження Я. Муравецької [1], де аналізуються погляди митця на принципи реалізму та взаємозв'язок реалістичного письма з народністю, національною своєрідністю і фольклорними джерелами. Дослідниця наголошує на поєднанні реалістичних та національно-культурних засад у творчості письменника, що є важливим для розуміння його етнографізму.

Питання етнокультурного виміру творчості Нечуя-Левицького розглядає Л. Мялковська [2, 3]. Авторка характеризує митця не лише як письменника, а й як дослідника народної культури, який з великою точністю відтворював побут, традиції, світогляд та мовні особливості українського народу. Особлива увага приділяється його ролі у збереженні національної культурної спадщини.

Сучасний літературознавець М. Тарнавський [4] пропонує нове прочитання творчості письменника, акцентуючи увагу на складності його художнього світу, суспільній проблематиці та глибинному відображенні української національної культури. Праця є важливою для сучасного переосмислення місця Нечуя-Левицького в українському літературному процесі.

Окремий напрям досліджень становить вивчення мовних особливостей творів письменника. Так, Є. Пилипенко [5] аналізує відображення середньонаддніпрянських діалектних рис у ранніх повістях «Чорні хмари»

та «Причепа». Він доводить, що використання діалектної лексики та фонетичних особливостей є одним із засобів створення національного колориту та реалістичного відтворення народного середовища.

Безпосередньо повісті «Причепа» присвячене дослідження М. Швець [6]. У роботі проаналізовано портретні характеристики, пейзажні описи та засоби візуалізації художнього простору твору. Авторка підкреслює, що описові елементи сприяють розкриттю ідейного змісту твору та відтворенню української культурної дійсності.

Проблеми народності та мовної специфіки творчості письменника також висвітлено у працях Ж. Колоїз [7], яка досліджує діалектну лексику та її функціонування в художньому світі Нечуя-Левицького. Науковиця наголошує, що мовна система його творів є важливим засобом репрезентації народної культури та традицій.

Незважаючи на значну кількість досліджень присвячених творчості Івана Нечуя-Левицького, проблема художнього відображення руйнування українських родинних моральних засад та звичаїв у повісті «Причепа» не має комплексного висвітлення. Більшість наукових праць зосереджується на проблемах реалізму, мовностилістичних особливостях, етнографізмі творчості письменника, а роль українського національного життєвого устрою, тяглості поколінь, цінності моральних традицій українського народу та національної культури у формуванні художнього світу повісті «Причепа» потребує окремого системного дослідження, що й визначає наукову актуальність обраної теми.

Мета статті – проаналізувати процес руйнування родинних моральних засад та звичаїв у повісті Івана Нечуя-Левицького «Причепа».

Виклад основного матеріалу

Досягнення поставленої мети передбачає розв’язання комплексу взаємопов’язаних наукових завдань. Насамперед необхідно проаналізувати систему родинних цінностей, представлену у творі, визначити їхнє місце в житті персонажів та значення для формування традиційного українського світогляду. Важливим аспектом дослідження є виявлення причин моральної деградації окремих героїв, простеження чинників, які спричиняють послаблення сімейних зв’язків та порушення усталених морально-етичних норм.

Особливу увагу слід приділити характеристиці конфлікту між традиційними та новими суспільними цінностями, який стає одним із провідних джерел внутрішніх і зовнішніх суперечностей у повісті. Аналіз цього конфлікту дозволяє простежити процес трансформації суспільної свідомості та її вплив на родинні відносини. Не менш важливим завданням є визначення ролі народних звичаїв і моральних настанов у формуванні

поведінки персонажів, а також встановлення ступеню їхнього впливу на життєвий вибір героїв.

У межах дослідження також передбачається з'ясування художніх засобів, за допомогою яких Іван Нечуй-Левицький відтворює процес руйнування сімейних відносин, морального занепаду окремих персонажів і кризу традиційного родинного укладу. Особливого значення набуває аналіз системи образів, психологічних характеристик, побутових деталей та етнографічних елементів, які сприяють глибшому розкриттю проблематики твору.

Родина в українській традиційній культурі виступає фундаментальною соціальною та духовною структурою, що забезпечує безперервність поколінь, збереження моральних норм та передачу культурного досвіду. Упродовж століть українська сім'я є первинним середовищем соціалізації особистості, де формувалися уявлення про честь, гідність, працю, відповідальність і взаємоповагу. Особливе місце в українській народній традиції посідає уявлення про шлюб як про не лише особистий, а й соціально значущий інститут. Шлюб розглядався як союз, що мав забезпечити продовження роду, збереження господарства та дотримання моральних норм громади.

Українська народна культура здавна виробила систему звичаїв, пов'язаних із вибором пари, сватанням, заручинами та весільними обрядами, які регулювали процес створення сім'ї та підкреслювали його суспільну важливість. У цьому контексті шлюб не сприймався як випадковий або суто емоційний акт, а як відповідальний крок, який мав відповідати нормам громади та моральним засадам. Важливою складовою родинного життя була взаємоповага між членами сім'ї, що визначала характер внутрішніх відносин і забезпечувала гармонійне функціонування родини як єдиного цілого. Повага до старших членів родини вважалася однією з ключових моральних засад, а їхній досвід і авторитет визнавалися визначальними у прийнятті важливих рішень. Водночас значну роль відігравала взаємодопомога між усіма членами сім'ї, що проявлялася як у побутовій, так і в моральній площині.

Особливістю художнього підходу Нечуя-Левицького є поєднання реалістичного зображення побуту з глибоким морально-етичним аналізом. Повість Івана Нечуя-Левицького «Причепа» є художнім відображенням негативних суспільних процесів, які відбувалися в українському середовищі другої половини XIX століття, коли в межах Російської імперії нівелюються українські національні традиції, мова та духовність. Ці процеси впливали на всі сфери життя, включаючи родину, яка дедалі частіше починає зазнавати внутрішніх суперечностей між традиційними нормами поведінки та новими прагматичними орієнтирами.

Важливим чинником суспільних змін була також трансформація системи цінностей, що проявлялася у зростанні індивідуалізму, матеріальних інтересів та зменшенні ролі колективних і родинних зв'язків. Традиційні моральні регулятори, які раніше забезпечували стабільність сімейного життя, поступово втрачали силу. Це призводило до появи конфліктів між поколіннями, зміни ставлення до шлюбних і родинних обов'язків, а також переосмислення українських народних звичаїв і цінностей у житті.

У художній структурі повісті «Причепа» суспільні процеси знаходять відображення через показ конфліктних ситуацій у родині. Автор наголошує, що нехтування вірністю, моральними засадами призводить до руйнування гармонії в родині, поглиблює суперечності та руйнує сім'ї. І. Нечуй-Левицький у творі «Причепа» порушив проблеми міжнаціональних та міжрелігійних шлюбів, а також відсутності в українців власної національної ідентичності, «перевертання» їх чужинцями на росіян чи на поляків: «Ти католичка… але ваших дітей похрестять по-московській… Ти розумна дитина… переверни Якима на поляка. Він обмоскалився в школі, базікає по-московській, вдає з себе ніби москаля. Але все те дурниця! Українську вдачу я добре постеріг. Все це москальство лежить на їх, як на волі сідло… роби діло помалесеньку, потихесеньку, щоб він не розшолопав» [8].

Чинником руйнування родинної єдності у повісті є егоїзм та індивідуалізм героїв. Прагнення до особистої вигоди, матеріального збагачення за чужий рахунок, задоволення власних амбіцій переважає над сімейним спокоєм та взаємопорозумінням між членами родин Лемішок та Середзинських. Такі риси характеру спричиняють конфлікти інтересів, зраду та поступово руйнують традиційні форми взаємодії. Егоїстичні мотиви витісняють моральні принципи взаємодопомоги, довіри та духовної єдності, що історично були основою української сім'ї. Через художнє зображення цих процесів автор підкреслює, що руйнування родинних зв'язків є не лише наслідком особистих якостей окремих персонажів, а й результатом ширших соціальних змін, які впливають на систему цінностей. Послаблення моральних орієнтирів і традиційних звичаїв призводить до дестабілізації сімейного середовища та проблем у родині.

У повісті «Причепа» важливим аспектом зображення кризи традиційних моральних цінностей є демонстрація моральної деградації героїв. І. Нечуй-Левицький показує, що втрата моральних і духовних орієнтирів призводить до руйнування внутрішньої гармонії особистості, деформації світогляду, змін поведінкових моделей, які раніше регулювалися народною мораллю та звичаєвими нормами. Утрата духовних орієнтирів проявляється через відхід персонажів від традиційних уявлень

про добро і зло, честь, справедливість та сімейні цінності. Крім «чужого» українцям духу, меркантильна і легковажна панянка Зося абсолютно не вміє господарювати на землі, її приваблює виключно шумне міське життя, бали, прогулянки та походи в гості: «Зося вже давно збудувала в своїх думках план прийдешнього життя з Лемішковським. Обляшити чоловіка і свою сім'ю, загарбати спадок од старого Лемішки, перевести все на чисті гроші, потім їхати в Київ або до Одеси і шукати в великому місті будлі-якої служби своєму чоловікові – то був її план!» [8]

Важливу роль у повісті має проблема руйнування авторитету старших поколінь. У традиційному українському суспільстві старші члени родини відігравали ключову роль у збереженні моральних норм, передавали життєвий досвід і виступали носіями народної мудрості. Однак у зображеному Нечуєм-Левицьким середовищі цей авторитет поступово послаблюється. Молодше покоління нехтує порадами старших і не визнає їхнього морального впливу.

Автор підкреслює у творі, що руйнування авторитету старших, відхід від українських етичних норм є взаємопов'язаними процесами, які свідчать про глибоку кризу традиційного суспільного устрою. Втрата поваги до досвіду попередніх поколінь призводить до розриву між традицією і сучасністю, що негативно впливає на стабільність родинних відносин і моральний стан українського народу загалом. Митець показує, що забезпеченість родини Лемішок, гостинність, побожність та молитви не зробили їх сина мудрим, наприклад, у виборі жінки. На весіллі з одягу старих сміються поляки, а шлюбне благословення матері, яке вона «сміливо й голосно промовила… крізь сльози прості народні приказки, і голосно рознеслося українське слово по хатах», скривило «сміхом не один польський рот»; Леміщиха сама не шанує власні українські традиції, вона «лише сиділа мовчки і тільки роздивлялась, як справляють у просвічених людей весілля. Ні одним словом, ні одним незвичайним вчинком вона не скомпромітувала себе в домі, де були заведені європейські звичаї» [8].

І. Нечуй-Левицький наголошує на ***ментальній делікатності українців***, яка у цій ситуації шкодить родині. Письменник зазначає, що «українська женщина, навіть сільська, має свою природжену вподобу, природжене розуміння делікатного обходіння з людьми і ніколи не поведе себе тривіально між панами. Леміщисі було байдужісінько, що цілий вечір ніхто до неї не промовив слова, не дивився на неї, не сів поруч з нею. Поруч з своїм старим вони просиділи цілий вечір осторонь і тільки роздивлялись на літаючі в танцях пари… Були навіть такі панки, котрі стояли вище за Лемішку тільки європейською одежею, трошки тільки письменні, ледве вміючи читати й писати. Але вони говорили московською або польською

мовою і вже гнули кирпу, цурались своїх батьків, котрі не знали іншої мови, окрім своєї української; і вони вже соромились при людях сісти з ними поруч, розмовляти з ними попросту, піднімали їх на глум» [8].

У повісті «Причепа» важливим структурним і смисловим компонентом є конфлікт між українським традиційним укладом життя та новими суспільними реаліями, які формуються під впливом історичних подій другої половини XIX століття. Класик художньо відтворює ситуацію, де усталена система життя, моральних норм і родинних цінностей вступає у суперечність із егоїстичними прагненнями та соціальними тенденціями, які змінюють спосіб мислення і поведінки героїв. І. Нечуй-Левицький підкреслює, що втрата зв'язку з українською народною культурою має не лише індивідуальний, а й суспільний характер, оскільки вона відображає загальну кризу традиційного укладу життя. Письменник демонструє, що нехтування звичаєвими нормами призводить до послаблення моральних основ суспільства та втрати духовної цілісності особистості.

Виразним постає конфлікт між особистими інтересами та сімейним затишком, родинними цінностями у повісті. Саме у «великому місті Яким вперше постеріг щиру вдачу своєї жінки і запримітив, що слова його батька мали дещо правдиве. Вперше, серед веселого натовпу городян, він побачив, що Зося непридатна до самітнього, тихого життя, що її вдача лине туди, де багато людей, багато міського гуку, гармидеру, де музики вигравають, а паничі роєм в'ються коло панянок. Цілих чотири дні Зося не давала йому спокою, не давала йому присісти й одпочити, облітала з ним по всіх усюдах, тягала його по вулицях, магазинах, церквах, виводила по всіх київських горах, де тільки порушився гуляючий гурт людей» [8].

Вплив ***урбанізації*** спричиняє відхід від традиційного сільського способу життя українських дідичів та формує нові моделі соціальної поведінки. Переїзд до міста послаблює відносини у родині, проте це зовсім не зупиняє чваньковиту пані Лемішковську: «Зося… так натуркала вуха своєму чоловікові, так розмалювала йому міське життя у великому городі, ті чини, хрести, гроші, які він мав колись там дістати, що Яким був вже радніший продати батьківський грунт хоч і зараз», тож «вернувшись з Києва, Лемішковські продали зараз батьківську хату, грунт з садком і млином за кільки тисяч карбованців»; оповідач у творі з жалем зазначає, що «небіжчик Лемішка наче дійсно знав, що не його унуки й правнуки топтатимуть стежки в його саду. Перейшла батьківщина в чужі руки» [8].

Іван Нечуй-Левицький майстерно показує, що конфлікт між традицією та новими суспільними реаліями у родині має глибокий морально-етичний вимір. Він фіксує зовнішні зміни в житті суспільства і конкретних людей та розкриває їхній вплив на внутрішній світ людини,

родинні відносини, моральні засади людини та систему цінностей. У повісті «Причепа» важливу роль у розкритті проблеми морального занепаду родини відіграє система образів персонажів, яка побудована на принципі контрасту та морального протиставлення.

Через взаємодію героїв автор демонструє різні рівні збереження або втрати традиційних моральних цінностей, що дозволяє глибше розкрити соціально-етичну проблематику твору.

Протиставлення персонажів є одним із ключових художніх прийомів, за допомогою якого Іван Нечуй-Левицький підкреслює моральну напругу твору. Таке контрастне зображення персонажів не лише посилює художню виразність твору, а й виконує важливу ідейну функцію – підкреслює наслідки руйнування моральних основ сімей. У місті Зося винаймає таку дорогу квартиру, що коштує майже половину «жалування Якимового за цілий рік», і на слова Якима жінка марнотратно відповідає: «Дай же пожити по-людській хоч один рік… грошей у нас доволі» [8]. Зося зрештою зраджує Якиму з одруженим Середзинським, який теж руйнує власну сім'ю, не цінуючи вірності і любові своєї дружини. Народна мораль і духовність, яка раніше виступала головним регулятором родинних і суспільних відносин, втрачає впливовість, поступаючись аморальним індивідуальним рішенням. Це спричиняє моральну дезорієнтацію героїв твору і посилює конфліктність у їх родинах.

У творі «Причепа» народна мораль та норми життя є важливим елементом традиційного українського суспільного устрою, який забезпечує регуляцію соціальних відносин і підтримує моральну рівновагу в родині та громаді. У традиційному українському середовищі звичаєве право та усталені норми поведінки мали не менш важливе значення, ніж формальні закони, оскільки саме вони визначали межі допустимого, формували суспільну думку та впливали на поведінку конкретних людей. Однією з ключових складових цього механізму є громадська думка, яка виступала міцним засобом соціального контролю. У традиційному сільському суспільстві оцінка громади і старших у родині відігравали вирішальну роль у визначенні статусу людини, її репутації та місця в соціальній ієрархії. Засудження або схвалення з боку оточення та старших могло впливати на поведінку людей, змушуючи їх дотримуватися певного вибору та морально-етичних норм. Важливу роль у збереженні соціального порядку відігравав моральний контроль громади та старших членів роду і сім'ї, який реалізовувався через систему неформальних санкцій, традицій, звичаїв та колективного нагляду за поведінкою. Громада виступала носієм колективної моралі, що ґрунтувалася на вікових традиціях, релігійних і народних уявленнях про справедливість. Порушення встановлених норм

часто призводило до осуду, втрати поваги або соціальної ізоляції, що змушувало людей дотримуватися усталених правил поведінки.

У творі Нечуя-Левицького «Причепа» ці механізми показані як такі, що втрачають ефективність унаслідок соціальних та історичних змін в Україні, неповаги до старшого покоління, легковажності та послаблення традиційного укладу життя. Зміна ціннісних орієнтирів, посилення індивідуалізму та матеріальних інтересів призводять до руйнування моральних засад сім'ї і громади. Це, у свою чергу, сприяє виникненню родинних конфліктів, зрад, легковажності героїв твору, руйнуванню гармонії родинних та суспільних взаємин, моральних засад та звичаїв українського народу.

Зображуючи ***ідилію сільського життя***, І. Нечуй-Левицький описує панські гуляння у садибі Лемішок: «після чаю рушили й старі до гулянки. Дехто пробував силу в гілки, бив гілкою опуку вище шпилів, вище дубів на горах. Товстий суддя попросив не тоншу за його протопопшу до кадриля. Пани й почали вже скакати в довгої лози, давши більше вольності гулянці, а потім стали з паннами грати в кота та в мишки, в хрещика, як от грають прості дівчата на майдані або коло цвинтаря. Гулянка приймала вигляд більше сільський, демократичний», після російського романсу «Звук унылый фортепьяна» «пісня лилася за піснею. За "Петрусем" почали співати "Гриця", потім "Бурлаку", "Чоботи" й "Гречаники"… Вдача українця – це музичний струмент. Зачепи одну струну, обізветься друга й третя», – зазначає класик [8].

Важливим художнім засобом повісті Івана Нечуя-Левицького «Причепа» є ***психологізм***, за допомогою якого автор глибоко розкриває природу сімейних конфліктів та внутрішній світ персонажів. Завдяки психологічному аналізу поведінки героїв письменник не обмежується зовнішнім зображенням подій, а прагне проникнути у сферу їхніх емоцій, переживань та внутрішніх суперечностей, що зумовлюють їхні вчинки. Внутрішні переживання персонажів відіграють ключову роль у формуванні конфліктних ситуацій. Психологізм у повісті «Причепа» виконує не лише художню, а й ідейну функцію. Він сприяє розкриттю складності людських характерів і підкреслює морально-етичну проблематику твору. Через внутрішній світ персонажів автор демонструє процес поступового руйнування родинних зв'язків і моральних засад, що є наслідком як індивідуальних виборів, так і суспільних трансформацій.

Автор детально передає психологічні стани героїв, їхні сумніви, страхи, образи, амбіції та моральні коливання. Саме внутрішня боротьба між почуттям обов'язку і особистими прагненнями є джерелом напруження у родинних стосунках. Через зображення емоційного світу персонажів

Нечуй-Левицький показує, як поступова втрата моральних орієнтирів призводить до руйнування гармонії в сім'ї та загострення конфліктів.

Важливим негативним соціокультурним чинником в Україні у творі є також процеси ***русифікації та полонізації***, які впливали на культурну ідентичність українців в межах імперій. Витіснення національних мовних, моральних, культурних і побутових традицій українського народу сприяло зменшенню ролі української культури в повсякденному житті героїв. Це призводило до послаблення національної самосвідомості та втрати тяглості поколінь: «Я вже старий, Зосю! навряд я вивчусь по-польській. А як будуть у нас дітки, то гляди, вивчи їх по-польській, а я по-московській! Добре? – Ні! я краще вивчу їх тільки по-польській. Доволі й того, що їх школа вивчить по-московській… Про українську мову само по собі не було й слова промовлено. Сам Яким, невважаючи на свою "старість", як він казав, вивчився по-польській і балакав з своєю жінкою завсігди по-польській. В їх закутку, в їх кімнаті запанувала вже Польща» [8].

Також у повісті Івана Нечуя-Левицького «Причепа» важливу роль у розкритті морального занепаду родини відіграють ***художні деталі***, які підсилюють реалістичне зображення дійсності та поглиблюють ідейно-естетичний зміст твору. Завдяки їх майстерному використанню письменник створює багатовимірну картину життя українського суспільства, у якій зовнішні деталі відображають внутрішній стан персонажів і моральні процеси в родині. «Нащо ти псуєш постіль кожного дня? – гомоніла Зося. – Дивись, як замазав моє червоне укривало своїми чоботищами! Вставай! …Якимцю! вставай, серце, гості прийшли. Іди-бо, йди, та поговори з ними хоч трохи!... – Які гості у вражого сина! – гомонів Яким сердито. – …Ото нахаба! Ото причепа! Не дає спокою та й годі!» [8]

Художні побутові деталі є важливим засобом характеристики персонажів і середовища. Через них Нечуй-Левицький передає рівень матеріального добробуту, культурного розвитку та моральних якостей персонажів. Побутові елементи стають своєрідним дзеркалом внутрішнього світу людини, підкреслюючи її ставлення один до одного.

Таким чином, «Причепа» Івана Нечуя-Левицького виступає не лише як історико-літературний пам'ятник своєї епохи, а й як твір, що має універсальне значення і для розуміння сучасних морально-етичних проблем. Його зміст сприяє усвідомленню необхідності збереження родинних цінностей як основи духовної стійкості особистості та українського суспільства і громад.

Висновки

У результаті проведеного дослідження встановлено, що повість Івана Нечуя-Левицького «Причепа» є важливим художнім джерелом для

осмислення процесів руйнування українських традиційних родинних і моральних засад та негативних руйнівних впливів в українському суспільстві другої половини XIX століття. Аналіз твору засвідчує, що письменник послідовно відтворює кризові явища в сімейних відносинах, що пов'язані зі зміною соціально-економічних, історичних умов та моральних норм в Україні у період її бездержавності.

Основними причинами руйнування родинних моральних засад у повісті визначено послаблення традиційних звичаїв, неповага один до одного, легковажність, посилення егоїстичних прагнень персонажів, а також вплив історичних антинаціональних суспільних трансформацій, які призводили до руйнації родини та українського соціуму. Важливу роль у цьому процесі відіграє конфлікт між традиційним укладом життя та новими соціальними реаліями, який призводить до втрати взаємоповаги, зниження авторитету старших поколінь і порушення родинної гармонії.

Водночас доведено, що народні звичаї у творі виступають не лише як етнографічний елемент, а як ключовий механізм формування та збереження сімейних цінностей. Вони забезпечують моральну стабільність, регулюють поведінку членів громади та підтримують духовну єдність родини. Їх поступове знецінення у повісті символізує глибоку кризу традиційної системи моральних координат.

Значення повісті «Причепа» полягає в тому, що вона дає змогу глибше зрозуміти морально-етичні проблеми українського суспільства XIX століття, зокрема трансформацію родинних відносин, зміну ціннісних орієнтирів та вплив соціальних процесів на духовний стан особистості. Твір Івана Нечуя-Левицького виступає як художнє свідчення епохи, що поєднує реалістичне зображення побуту з глибоким морально-філософським осмисленням дійсності.

Перспективи подальшого дослідження пов'язані з поглибленим аналізом родинної проблематики у творчості Івана Нечуя-Левицького загалом, а також із порівняльним вивченням різних творів письменника з метою виявлення еволюції його поглядів на сім'ю, мораль та народні традиції.

Література:

1. Муравецька Я. Реалізм у теоретичному осмисленні Івана Нечуя-Левицького. *Синопсис: текст, контекст, медіа*. Київ, 2018. № 3 (23). С. 17– 25.

2. Мялковська Л. І. С. Нечуй-Левицький – культурник, етнограф, письменник. *Українська мова*, 2019, № 1. С. 138 – 150.

3. Мялковська Л. Мова художніх творів І. С. Нечуя-Левицького: лексикографічна і лінгвокогнітивна рецепція: монографія.Київ:*Видавничий дім Дмитра Бураго*,2019.608с.

4. Тарнавський М. *Нечуваний Нечуй. Реалізм в українській літературі*. Київ: Лаурус, 2018. 277 с.

5. Пилипенко Є. Відображення рис фонетичної системи середньонаддніпрянського діалекту в ранніх повістях Івана Нечуя-Левицького. *Мовознавчий вісник: Зб. наук. пр. / МОНМС України.Черкаський нац. ун-т ім. Б. Хмельницького; Відп. ред. Г. І. Мартинова*. – Черкаси, 2011. – Вип. 12 – 13. С. 50 – 54.

6. Швець М. Словесна «картина» у повісті І. Нечуя-Левицького «Причепа» як візуальна цілісність/ *Філологічні студії: зб. наук. праць студентів і магістрантів факультету філології й журналістики імені Михайла Стельмаха / Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського; ред. Н. Ю. Родюк*. Вінниця: ТОВ фірма «Нілан ЛТД», 2022. Вип. 20. С. 173 – 180. – Режим доступу: https://dspace.vspu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/e76536c5-4e23-4f67-99db-4e7186700fae/content

7. Колоїз Ж. Лексичні архаїзми у творчій спадщині Івана Нечуя-Левицького. *Філологічні студії: Науковий вісник Криворізького державного педагогічного університету*, 2009. № 3. С. 64 – 77. URL: https://doi.org/10.31812/filstd.v3i0.954.

8. Нечуй-Левицький І. *Причепа* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.ukrlib.com.ua/books/printit.php?tid=2648#google_vignette

References:

1. Mupaвetska, Ya. (2018). Realizm u teoretychnomu osmyslenni Ivana Nechuia-Levytskoho [Realism in the theoretical interpretation of Ivan Nechuy-Levytskyi]. *Synopsys: tekst, kontekst, media*, Kyiv, No. 3 (23), 17– 25 [in Ukrainian].

2. Mialkovska, L. (2019). I. S. Nechuy-Levytskyi – kulturnyk, etnograf, pysmennyk [I. S. Nechuy-Levytskyi as a cultural figure, ethnographer, and writer]. *Ukrainska mova*, No. 1, 138 – 150 [in Ukrainian].

3. Mialkovska, L. M. (2019). Mova khudozhnikh tvoriv I. S. Nechuia-Levytskoho: leksykohrafichna i linhvokohnityvna retseptsiia [The language of I. S. Nechuy-Levytsky's literary works: lexicographic and linguo-cognitive reception]. Kyiv: *Vydavnychyi dim Dmytra Buraho*, 608 p. [in Ukrainian].

4. Tarnawsky, M. (2018). *Nechuvanyi Nechui. Realism v ukrainskii literaturi* [*Nechuvanyi Nechui. Realism in Ukrainian literature*]. Kyiv: Laurus, 277 p. [in Ukrainian].

5. Pylypenko, Ye. (2011). Vidobrazhennia rys fonetychnoi systemy seredno-naddnipriankoho dialektu v rannikh povistiakh Ivana Nechuia-Levytskoho [Reflection of phonetic features of the Middle Dnipro dialect system in the early novellas of Ivan Nechuy-Levytskyi]. *Movoznavchyi visnyk: Zbirnyk naukovykh prats / Ministry of Education and Science, Youth and Sports of Ukraine. Cherkasy National University named after Bohdan Khmelnytskyi; Ed. H. I. Martynova*. Cherkasy, 2011. Issue 12 – 13, pp. 50 – 54 [in Ukrainian].

6. Shvets, M. (2022). Slovesna "kartyna" u povisti I. Nechuia-Levytskoho "Prychepa" yak vizualna tsilisnist [The verbal "picture" in I. Nechuy-Levytskyi's novella "Prychepa" as a visual integrity]. *Filolohichni studii: Zbirnyk naukovykh prats studentiv i mahistrantiv fakultetu filolohii y zhurnalistyky imeni Mykhaila Stelmakha / Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University; Ed. N. Yu. Rodiuk*. Vinnytsia: TOV firma "Nilan LTD", 2022. Issue 20, pp. 173 – 180. Available at: https://dspace.vspu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/e76536c5-4e23-4f67-99db-4e7186700fae/content [in Ukrainian].

7. Koloiz, Zh. (2009). Leksychni arkhaiizmy u tvorchii spadshchyni Ivana Nechuia-Levytskoho [Lexical archaisms in the creative heritage of Ivan Nechuy-Levytskyi]. *Filolohichni studii: Naukovyi visnyk Kryvorizkoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu*, 2009, No. 3, pp. 64 – 77. https://doi.org/10.31812/filstd.v3i0.954 [in Ukrainian].

8. Nechuy-Levytskyi, I. *Prychepa [Cling-Woman]*. Retrieved from https://www.ukrlib.com.ua/books/printit.php?tid=2648 [in Ukrainian]

Дата першого надходження статті до видання: 12.05.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 26.05.2026